

„Balassa János éneke solymocskájáról”

„Óvakodtunk attól — írja Eckhardt Sándor —, hogy Dézsi Lajos nyomán ismeretlen szerzőktől származó verseket Balassi Bálint számlájára írjunk, s így még Függelékünkben sem közlünk olyan darabokat, amiket ő [ti. Dézsi], minden alaposabb ok nélkül, II. kötetében [B. B.] neve alatt közölt.”¹ A kiváló tudós, akitől annyit tanultunk és akinek a Balassi-kutatás a legtöbbet köszönhet, a régi irodalmunk kedvelőit 1951-ben örvendeztette meg a nagy reneszánsz-költő műveinek kritikai kiadásával. Ennek *Függelékében* — mintegy ráadásként — még külön csemegével is szolgált: „Ugyanitt adjuk ki újra, magyarázattal együtt az eddig Rimay János neve alatt szereplő *Balassa János énekét*, melyről kimutatom, hogy Balassi Bálint apja szerzeménye vagy az ő számára készült, amivel érdekes bepillantást nyerünk a B. B. előtti magyar szerelmi költés rejtelmeibe.”²

Na végre! — kiáltottunk fel boldog örömmel — íme, itt az első fecske: az első valamire való, épen maradt szerelmes versünk Balassi Bálint előttről. Méghozzá a legilletékesebb helyről, a „szerelem költője” családjából. Analógia, persze, adódott: egyszerűen a cahorsi kalapmester-költő, Jean Marot meg a fia, Clément jutott eszünkbe. Már az erővonalat is láttuk, hisz ahol az apa ily telivér szerelmes verset produkál (a „vagy az ő számára készült”-ről máris megfeleledkeztünk, mint erről néhány sorral alább maga Eckhardt is megfeleledkezett!) — nem csoda, ha ott a fiú már a csúcsra hág...

Kétkedni ki is kétkedett volna, mikor a közismert aggályoskodók is bólogtattak. Eckhardt súlyos érvei és finom, tetszetős argumentációja a *Balassa János éneke* hovatartozandóságát — akkor úgy látszott — egyszer s mindenkorra eldöntötték. Ezek után, mi sem természetesebb, irodalomtudományunk az Eckhardtól bizonyítottakat készpénznek vette, és hitte mai napiglan. Sajnos, nem áll módomban letagadni, magam is. Könyvem „virágének”-fejezetében.³ Szerencsémre: csak csínján és csupán egyhelyütt. Így mondandóm lényegén semminemű csorba nem esett. Egyébként a „solymocskáról” írt ének Balassi János (1518—1577) szerzeményeként propagálja az egyetemi oktatás céljaira készült *Szöveggyűjtemény*,⁴ és ugyan-
ezt teszi *A magyar irodalom története* c. kézikönyv 1964-ben megjelent I. kötete.⁵

Balassi-monográfián dolgozva, az előmunkálatok során — szükségszerűen — az „apa éneke” is mikroszkóp alá került, a verset Balassi Bálint apjának tulajdonító Eckhardt-tanulmánnyal egyetemben. Vizsgálódásaim eredményét, a leglényegesebbekre szorítkozva, az alábbiakban összegezem.

1.

Az ominózus vers a *Rimay János verseskötet* nevezett kézirat 2. kötetének 34. lapján található. Rimay szerzeményének tartották, s az ő neve alatt adták is ki.⁶ Eckhardt érdeme annak megállapítása, hogy az említett kézirat nem Rimay, hanem az unokaöccs Madách Gáspár autográfja, aki maga is versszerző volt. A kézirat, a jelek szerint, a XVII. század harmincas éveiből való.

Mi vezette Eckhardtot abban, hogy a vers szerzőségét Rimaytól elvitassa? A fő fogódzót az ének címe (*Balassa János éneke solymocskájáról*) adta, melyet még erősített a versben talál-

¹ Balassi Bálint összes művei. [BÖM] Összeállította ECKHARDT SÁNDOR. Bp. 1951. I. köt. 277—8.

² A vers közlőve: BÖM I. köt. 147. — Az idézet i. m. I. köt. 278.

³ GERÉZDI RABÁN: A magyar világ líra kezdetel. Bp. 1962. 279.

⁴ Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból. I. rész. Középkor és reneszánsz. Második jav. és átdolg. kiadás. Bp. 1963. 319.

⁵ A magyar irodalom története. Főszerk. SÜTÉR ISTVÁN. Bp. 1964. I. köt. 440.

⁶ Rimay János munkái. Kiadja báró RADVÁNSZKY BÉLA. Bp. 1904. 35.

ható két konkrét utalás: „Az én solymocskám *Palojtán* vagon”, illetve, „*Kékkői* kapun hozzá-
m bejárhatnál. . .” Vagyis a három fix pont: Balassa János, a Hont megyei Palojta és e falu-
tól egy mérföldre fekvő Kékkő, mely a Balassiak vára volt.

Eckhardt szerint: csak „két Balassa János volt, aki Kékkővel vonatkozásba hozható. Egyik Balassi Bálint apja, másik a fia.” Ez utóbbi — 1601-ben — 16 éves korában halt meg Boroszlóban, „s így nem szolgálhatott e fejlett erotikájú vers alanyául”. Különben is Kékkő várába, melyet 1575-ben elfoglalt és 1593-ig kezében tartott, majd kivonulásakor felrobbantott a török, „az egyedül törvényes Balassa-ág az Andrásé ül be, a törvénytelenség mondott Jánosnak [B. B. fiának] ott nem volt keresni valója. Zsigmond [B. András fia] 1612-ben építi újjá”. És eme tények alapján a konklúzió: „Az ének, mely címe szerint is Balassa János éneke tehát nem vonatkozhat másra, mint B. B. apjára, ki valóban Kékkő ura és lakója volt hosszú éveken át. Az a feudális jellegű főúri idill, ahol a solymár kifejezések szolgáltatják a költemény alap gondolatát, csak itt és akkor játszódhatott le Kékkő és a szomszédos Palojta között. Már pedig Rimay János 1573-ban született, tehát négyéves volt, mikor B. János meghalt és így bajosan ismerhette a várúr szerelmi ügyeit. S mivel semmi fogódzónk nincs arra, hogy B. B. írta volna apja használatára ezt az éneket, nincs okunk kételkedni abban, hogy Bálint apja is írt szerelmes énekeket. . .”⁷

Valóban nincs okunk kételkedni? Csak abban az egy esetben nincs, ha a Madách Gáspár által — a XVII. század harmincas-negyvenes éveiben — leírt vers minden kétséget kizáróan Balassi Bálint apjának tulajdonítható, illetve tulajdonítandó. Eckhardt az első, aki ezt bizonyítani próbálta, sőt, ragyogó elmeiell és erudícióval szemlátomást be is bizonyította.⁸

Anélkül, hogy a fentebb vázolt érvelés rejtett buktatóin fentakadnánk, bonyolult vizsgálat helyett csupán kiindulópontját (alaptételét) vessük alá egy egyszerű teherpróbának. Tehát: csak „két Balassa János volt, aki Kékkővel vonatkozásba hozható”? Eckhardt érvelésének korrekció volt-e igaza ezen áll vagy bukik.

Szerintem bukik, mert az ő figyelmét — saepe et magnus dormitat Homerus — egy Balassa János elkerülte. S ami még nagyobb súllyal esik a latba: ez a János a verset ránk örökítő Madách Gáspárnak (1590?—1647) úgy húsz évvel fiatalabb kortársa is volt.

A genealógia XI. Jánosként tartja számon. Levéltári kutatás híján alig tudunk valamit róla.⁹ Apja az a Zsigmond (1572—1623), aki Kékkőt 1612-ben újjáépíttette. A család ott is lakott, és — mint egy 1616-ban tett tanúvallomásból tudjuk — a kékkői prédikátor volt az, „ki Balassy [Zsigmond] uramnak fiait tanította”.¹⁰ A szülők — Balassa Zsigmond és Zborowski Erzsébet — 1595-ben házasodtak össze, három fiúk és egy lányuk született. A legidősebb fiú, András, 1523-ban nősült. János és húga ekkor még kiskorú, s apjuk ez év februárjában bekövetkezett halála után az anyának minden követ meg kellett mozgatnia „a két kis árva védelmére”, nehogy testvéreik őket mindenükből kisémmizzék.¹¹ Magnificus Joannes Balassa nevével (felesége Zay Erzsébet) legközelebb az 1649. évi országgyűlés decretumának 49. articulusában találkozunk.¹²

Hogy a félreértetésnek még az árnyékát is elkerüljem, sietek leszögezni: az így elárvult ének apaságát nincs szándékomban Balassa XI. János nyakába varrni. Sőt, egyik Balassiéba sem.

2.

A „Balassa János éneke” — cím csak abban az esetben volna komoly (de ekkor sem perdöntő!) érv valamelyik Balassa János szerzősége mellett, ha nem címül szolgálna, hanem a versfőkébe volna rejtve. Régi énekköltésünk gyakorlata szerint — a kolofón mellett — a költő nevének a versfőkébe „kalapálása” szolgálta a „szerzői jogvédelmet”. Csupán néha fordul elő, de előfordul, hogy nem a valódi szerző neve van a versfőkben szerzőként feltüntetve, hanem a megrendelő, aki aztán a verset sajátjaként továbbította szíve választottjának. Amennyiben tehát a versfőkben „X. Y. éneke” vagy ehhez hasonló találtatik, az — nyelvtani terminussal élve — genitivus subjectivus-nak minősítendő. Ugyanez a minősítés már korántsem állja meg a helyét, ha az „X. Y. éneke” verscímként jelentkezik! Ebben az esetben — a szabályt erősítő egy-két kivételtől eltekintve — genitivus objectivus.

A legkorábbi példa: *Cantio Petri Berizlo*. Ez a latin című magyar propagandaének Beriszló Péter horvát bán és pécsi „pispek veszedelmét” énekli meg. Szerzője azonban nem Beriszló

⁷ BÖM I. köt. 278.

⁸ Uo.

⁹ NAGY IVÁN: Magyarország családjai. . . Pest 1857. I. köt. 127.

¹⁰ Balassa Zsigmondról l. uo. I. köt. 124—125. — HORÁNYI, ALEXIUS: Nova memoria Hungarorum. Pars I. Pestini 1792. 262—266. — BARABÁS SAMU: Balassa Zsigmond támadása. TT 1881. 561.

¹¹ Rimay János összes művei. Összeállította ECKHARDT SÁNDOR. Bp. 1955. 413.

¹² Magyar törvénytár. 1526—1600. 267.

Péter, mint a cím után — mai szemmel nézve — várható volna, hanem Szabatkai Mihály, ki a versfőkben megadja — latinul — a nevét, a kolofónban pedig a nevéen kívül a versszerzés körülményeit és idejét is: „... szerző . . . ezeröttszáz tizenöt esztendőben”.¹³ S hogy a Balassi-családból is hozzunk példát: Balassi Bálint az egyik versét „Az Toldi Miklós éneke nótájára” írta. Ő legalább úgy tudta, mint mi, hogy nem Toldi Miklós egy bizonyos versének dallamát használja fel sajátjának megírásakor, hanem Ilosvay Péter közismert énekéét, mely „az híres és nevezetes” Toldi Miklós jeles cselekedeteiről szól.¹⁴

Még csak egy példát a felsorolható sok közül: *Bendő Panna komáromi asszony éneke*.¹⁵ Ez a „fajtalan életű” szép serfőzőnét „düdölja” ki vaskos szabadszajúsággal. A versszerző megbotránkozással elegy szívbéli örömmel teregeti ki a komáromi Kleopátra szennyesét, kinek még a „lovászkák is a hasadra hágtak”, és akinél, ami az ifjakat illeti, egy a fontos: „Ütője ha nagy, vele örömet hálsz”. Az idézetekből is látható, hogy sokban rokon *Balassa János énekével*.

Már lelőhelyük azonossága is az esetleges vérrokonság gyanúját kelti. *Balassa János éneke* — mint tudjuk — „Rimay János verses-könyve” 2. kötetének 34. lapján foglal helyet, Bendő Pannáé pedig az ezt megelőző 33-on díszel. Miként az egész füzetet, e két verset is Madách Gáspár vetette papírra. A szomszédság pusztá ténye önmagában nem sokat mond, hisz az egykorú másoló szuverén módon, ízlése és lehetőségei szerint válogatja, illetve írja le a kezéhez került divatos énekeket. Valahogy úgy, mint manapság a kamaszlánykák a slágerek bárgyú szövegeit. Itt azonban az egymásmellettségénél többről van szó: a két vers nemcsak műfajilag rokon, hanem stílbileg is — olyanannyira, hogy egyazon szerzőre kell gyanakodnunk.

A *Bendő Panna éneke* — aposztrófokkal — a férfifaló serfőzőnét teszi csúffá; emez pedig — magának Balassa Jánosnak szájába adván a szót — a palójtai „solymocska” után koslató hősszerelmezt neveti és neveteti ki. Az elsőnek a szenvedő hőse nő, s ráadásul polgárasszony, ki a „pesténi hév vízben” kamoka ködmönben feszített, majd meg „egy ingben sétálván”, megjátszotta a főrendű hölgyet. A nemesi versszerző direkt módszerrel, jó vastagon, számlálja elibénk Bendő Panna „fajtalan életét”.

Balassa János kifigurázása obszcénnek legalább olyan obszcén, mint a mindenki Pannájának kiéneklése, sőt ocsmányabb, mert körmönfont, öncélú malackodás. Azonban nem megbélyegző szándékú, nem direkt mocskolódás. Kebelbeliről, sőt a „nagyságosok” rendjébe tartozóról lévén szó, a versszerző indirekt eszközökkel él, játékos, pajtáskodó hangot üt meg, a nemesi udvarok borozó férfitársaságának dévajkodó hangját. E férfitársaságokban a trágár tréfa járta, s a legfőbb téma a nőkgyek meg a szeretkezés.

Álszent „együttérzés”, cinkos kajáság lappang e vers bokráján megette: tilosban jár a Jánosunk, s kicsoda hévvel! Az „ész nélkül szűkös járó bolondként” való gyalog ballagások Palójtára — úgy látszik — nagy port vertek fel a környék kúriáiban, s bizvást teli szájjal csámcsogtak rajta. Oly eseményszámba ment, hogy a kúriák „Lövi Árpád”-ja e nagy szerelmezt meg is örökíti.

Ahány strófa, annyi rejtett vagy nem rejtett obszcén utalás. Mekkora röhejt válthatott ki például már az indítás, az első versszak is abban a Kékkő környéki nemesi társaságban, ahol mindenki tudta, hogy a solymocska „szivin”, stb. mi értendő.

Az én solymocskám Palójtán lakik,
Sziviben szerelmem nő igen nagyon,
Belőle ikrája foly igen lágyon,
Kit drága kenetül magamnak tartom.

Éktelen malacság! Eckhardtot a kenetes hang úgyannyira félrevezette, hogy még el is andalodik rajta: „Merész, szinte précieux-kép ez a szívből folyó halikra! De Balassi János többször járt olasz földön és olaszokkal is levelezésben állott”.¹⁶ Nem figyelt fel ugyanis arra, hogy itt, miként az egész énekekben, a korabeli szerelmes vers terminológiájával történt „visszaélés”; s nem szabad a travesztiát komolyra venni. Balassi Bálint apjának semmi köze sincs ugyan e „précieux-kép”-hez, de ha vele szemben vetemedett volna valamelyik versszerző idáig, nem kétséges, hogy ő karddal vagy buzogánnyal fizetett volna ezért a „szívből folyó halikrá”-ért.

„Oculárját mutatván szemem tisztítatik...” — Eckhardt szerint: „az okulár itt bizonyára a sólyom nagy barna szemére céloz, amit egy karika övez”.¹⁷ Tagadhatatlan, arra is, s ennek alapján bizonyára a „solymocska” szemére is. Valójában azonban: másra. S ez a női

¹³ GERÉZDI I. m. 64.

¹⁴ BÓM I. köt. 279.

¹⁵ Kiadva: Rimay János munkái. 129—130.

¹⁶ BÓM I. köt. 279.

¹⁷ Uo.

„oculár” a férfi „szemét” gyógyítja, „tisztítja”. . . A versnek majd minden sora ide torkollik: obszcén variációk egy témára.

Noha nincs nagy kedvem az efféle variációk további exegéziséhez, mégis a záró stófa elemzését kár volna mellőzni:

Noha kezemen vagyok apertura,
Mely szememeit gennyetből tisztítja,
De ha solymocskámnak rám fordul az fara,
Mingyárt szememnek megjün szép világa.

E stófa nyitját az 'apertura' értelme és értelmezése hivatott megadni. „Ez valami kenőcsnek a neve lehet — mondja Eckhardt —, mert a szó 'nyitás'-t jelent (talán: szemet nyitó kenőcs).”¹⁸ Valószínű, hogy ezt is jelenti, de az még valószínűbb, hogy az *apertura* ebben a szövegösszefüggésben nem 'nyitás'-t, hanem az eredeti latin értelmének megfelelően 'nyílás'-t jelent. A csattanónak szánt záró stófa „mélyebb értelme” így már nyilvánvalóvá válik: „szembajára” Balassa Jánosnak otthon is vagyon orvossága, ám igazán tűzbe csak akkor jó, ha . . . Ugyanez még világosabban, konkrétan megfogalmazva: a csélcsap úr *neje* mellől ballagdált át Palojtára — *nőjéhez*.

Hang, modor, nyers szókimondás és obszcén sejtetések, az egész stíl egy szerző kezére és tollára vall. Még egyezések is akadnak. Bendő Panna „megrovásban” részesül, mert az ura épphogy kiteszi a lábát hazulról, valamelyik ifjat máris „*melléd fekteted*”. Balassa János pedig imígy epekedik: „Az én kezembe tégedet vennék, Szép nyoszolyámra *mellém fektetnék*”. Ugyanebben a versben: „Sok jót is nálam gyakran találhatnál, *Megöltteném begyedet*, kit azután látnál”. A telhetetlen Panna jellemzésére ugyanezt a képet látjuk viszont kissé más, nyersebb változatban: „Csak *telhessék nyers bőrrel híveled*”. A változat érthető: egy solymocskának mi mása lehet mint „begye”; ugyanezt egy sokat próbált serfőzőnéről a szerző nem tartotta ildomosnak elmondani. . .

A mondottak után csupán egy kérdés maradt nyitva: ki lehet ez az „ildomos” versszerző?

Kékkő környékén kellett lagnia, Kékkőt, Palojtát, a Balassiakat és a nevezett Jánost, valamint „idilljét” nagyon jól kellett ismernie. Csak két versszerzőt tudnék gyanúba hozni. Az egyik Rimay János (1573—1631), a másik Madách Gáspár. Mindketten kapcsolatban álltak a Balassiakkal, és nem is messze Kékkőtől — Alsósztrégován — laktak. Teljesen bizonyosat és megbízhatót nehéz mondani, de e verseket, bár nem hoznának szégyent Rimay fejére, mégis ajánlatosabb Madách Imre ősenek a számlájára írni. Az ő általa másolt kézirat 2. kötetében — kimutathatólag — egyetlen Rimay-vers sincs, és hogy máséit, nem pedig a sajátjait másolta le ebbe a füzetbe, eddig még senkinek sem sikerült kimutatnia. Eckhardt is kihagyja ezeket a Rimay kritikai kiadásából.

Komolyabbnak tűnő filológiai érvet csupán egyet tudnék állításom igazolására felhozni. A *Balassa János énekében* a solymocska „*ragiado* szerelme szívemben ferkezik”. A kézirat *ragiado* szavát Madách helyesírásának ismeretében nyilvánvalóan *ragyadó*-nak kell átírni. Eckhardt e szóval nem tudott mit kezdeni, ezért elírásnak minősítette és *ragadó*-nak írta át s „contagiosus” értelemben magyarázta.¹⁹

Ha Madách gyakorlatában csupán ebben az egy esetben fordulna elő a *ragyadó* szó, akkor méltán lehetne elírásnak tekinteni. Ám egy kétségtelenül tőle származott versben is előfordul. Neve monogramjával és dátummal (1636. július 26) ellátott, csehből fordított vallásos énekében olvasható:

Az napnak *raggiado* voltat
Kiterjeszti rank vilagat. . .²⁰

Tehát a *ragyadó* aligha lehet más, mint a *ragyogó*-nak egy sajátos formája. S ezt sehol másutt nem találjuk e két versen kívül. Amennyiben nem tévedek, akkor a *Balassa János énekét* eme egy szó alapján is Madáchnak kell tulajdonítanunk.

4.

Madách Gáspár szerzőségét nagyon valószínűnek tartom, bizonyítását azonban nem érzem százszázalékig kielégítőnek. A végső szót ez ügyben, nyugodt lelkiismerettel kimondani csak a nálamnál behatóbb vizsgálat alapján lehet. Magam mentségére csak annyit, hogy a szerzőség ilyen fokú tisztázását eszem ágában sem volt kitűzni célul. Nem akartam sem többet,

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ B. RADVÁNSZKY BÉLA: Sztrégovai Madách Gáspár. 1590—1647. ITK. 1901.

sem kevesebbet, mint annak bizonyítását, hogy nem szabad a *Balassa János énekét* Balassi Bálint apjának a számlájára írni, mert ez az ének nem a XVI. század harmadik negyedéből származik, hanem jóval későbbi: a következő század harmincas-negyvenes éveiből való. Különbösen is a legkevésbé alkalmas arra, hogy — Eckhardt szavaival élve — általa nyerjünk „érdekes bepillantást a B. B. előtti magyar szerelmi költés rejtelmibe”.

Csupán egy tévedéssel és a vele járó hamis illúzióval lettünk szegényebbek, kárpót-lásul pedig egy több mint száz éve áhitott „felfedezéssel” gazdagodtunk. Nem kétséges ugyanis, hogy a *Balassa János éneke* (*Bendő Panna énekével* együtt) régi irodalmunk ama hírhedt ágának (szerencsésen fentmaradt) jeles hajtása, amely ágat a XVI. és XVII. századi egyházak prediká-torai és papjai — Sylvester Jánostól Geleji Katona Istvánig — *uni sono* „hítség”-nak, „ganéj”-nak stb. pocskondiáztak, és mint közveszélyes mételeyt üldöztek, irtottak elkeseredetten.²¹ Nem is sikertelenül, mert Balassi Bálint „latricanus wers”-ét meg néhány, éppen az üldözők jóvoltából fentmaradt verscímét vagy *incipit*-et nem számítva, ebből a zömében „övon aluli” irodalomból nem maradt ránk semmi több, mint hítségük hírhedt híre. Ez is talán csak azért, hogy irodalomtörténészeinknek izgassa képzeletét.

S íme, negatív jellegű vitacikkem pozitív mellékterméke gyanánt, van szerencsém két, hatvan éve ismert, verset bemutatni — cégéres lator énekként.²² Pótolni, persze, nem pótol-hatják e hajdan népes familia díszes seregét, de a latorságból izelítőt adva, némiképpen tisz-tázhatják fogalmainkat. Két vers nagy kincs; birtokukban már bepillantást nyerhetünk a lator költés rejtelmibe, és biztosabb kézzel vázolhatjuk fel — ha nem is többet — a *lator vers* természetrajzát. Becsüket még külön növeli, hogy a „lator” típuson belül mindegyikük más-más válfajt képvisel.

Az első — *Bendő Panna komáromi asszony éneke* rá a tanunk — nem más, mint a deb-receni „Péter pápa” kárhoztatta *lator dúdolás*, azaz obszcén *asszony*-, még pontosabb műszó-val: *kurvacsúfó*.²³ Az Európa-szerte dívó középkori vágáns műfaj magyar származéka. Hangja méltó a tematikához. Tessék-lássék azt mímeli, hogy az erkölcs védelmében hallatja szavát, hivalkodva tükröt tart a delikvens elé; s ezzel kész is a menlevél a latorkodásra. Már a jámborkodó „bevezetés”-ben kezdődik az áldozat ocsmány szapulása, mely aztán versszak-ról versszakra borsosabbá válik. S a célbavett már csak ürügy, fő a trágárkodás. Minden, újra meg újra a nemi közösülésre fut ki. Az egyes versszakok mintegy epigrammatikusan, úgy van-nak összeeskabálva, hogy ez álljon csattanónak az utolsó sorban, a strofa végén. Szinte refrén-szerűen, de mindig más és más „választékos” kifejezéssel nevezvén nevén a gyereket. És mi sem természetesebb, hogy a vers végső sora, ut *crescat oratio* jeligré, e nemben is excellál. . .

A másik válfaj — ezt a *Balassa János éneke solymocskájáról* képviseli — szintén *dúdolás*, mégpedig a 'kurvás férfi' játékosan csúfondáros kiéneklése. A „lényegben” megegyezik az elő-zóval: disznólkodás. Az egyes strófák belső kiképzését is azéval egyazon „fő szempont” és technika vezérli, a csattanók is hasonlóak. Alaptónusát azonban már nem az „erkölcsvédelem” álszent pátosza színezi még frivolabbá, hanem a „nagy szerelem” megjátszott fellengzése. Amíg az első válfaj az egyháziak vallás-erkölcsi feddő-oktató predikációihoz és költészetéhez „kapcsolódik”, azok stíljét, hangját, fordulatait, stb. veszi kölcsön és — parodizálja, addig emez a fennkölt hangú udvari szerelmi költészet színe alatt és művészi eszközeivel műveli ugyanazt a csúfságot. Az első a „feddő” nemnek megfelelően szónokias, aposztrófokkal dolgo-zik és mindig — még a trágárkodásban is — egyértelmű. Az utóbbi — stílszerűen — a szerelmi költés „képes beszéd”-ével él, és azt mondhatni, első sorától az utolsóig, a szónak mind szűkebb, mind pedig tágabb értelmében, kétértelmű. Fertelmes disznóság; de ha naiv vagy gyanútlan vagyok, rajongó szerelmes versnek is olvashatom . . .

A lator vers e két válfaja tehát régi költészetünk két fő ágához, a vallásoshoz, illetve a szerelmihez igazodik: ezek parodisztikus, obszcén visszája! A két vers vágáns származása, bölcső- és lelőhelye, rokonsága stb. pedig azt is jelzi, hogy a lator poézis elsősorban a deákos műveltségű nemességnek (s valószínűleg még a polgárságnak) volt az „irodalom alatti” irodalma.

Mind ez ideig a semminél alig valamivel tudtunk többet róla, ideje volt vele szembenéz-nünk. S hogy erre sor került, és sor kerülhetett, tulajdonképpen Eckhardtnek köszönhető. Az ő esete is példázni látszik azt a filozof-berkekben szálló szólás-mondást, mely szerint: a tudomá-ny egy-egy kiváló tudós melléfogásából is nemegyszer többet profitál, mint egynémely szorgos tudor problémátlan, szürke — hibátlanságából.

Gerézdi Rabán

²¹ GERÉZDI I. m. 270—278.

²² Uo. — De van még a Madách Gáspárnak tulajdonítható versek közt is effajta. Például a *Szerelemtől csak kár tiltanunk szép személt* kezdetű. (Rímay János munkái. 26.)

²³ GERÉZDI I. m. 280—282.

Egy elfelejtett József Attila-vers

József Jolán visszaemlékező sorok kíséretében egy József Attila-verset közöl a *Film, színház, irodalom* című képes hetilapban 1940-ben (12. sz.).

A vers tréfás *Kínálgató*, bevezető sorokkal:

Hé, vendégek, a begyetek,
Nehogy mindent megegyetek!

Kínálgató

Ne feledd, hogy régi szabál:
Csak mértékkel egyél, igyál,
Követség korai venség,
Tehát móddal, ó vendégség.
Az angyalok sose esznek,
Mégis gyönyörűek lesznek.

Étkek áradata

Csigaleves

E levestől mennek falnak,
Kik belőle sokat falnak.

Hideg fogas

Cúgot kapsz a halevéstől,
Nemcsak soktól, de kevéstől.

Halmajonéz

Majonézből bármily kevés,
Harmadnapos hidegletés.

Töltött tojás Casinomódra

Hajh! a tojás nehéz falat!
Ezt mondja a tapasztalat.

Csirkesaláta

Füled szagatja a csirke.
Ebbe örült bele Kirke.

Hideg rosztbif körítve

Rosztbif reuma forrása.
Aki eszi, kárát lássa.

Pulykamell jóasszonymódra

Pulykamelltől hull a hajad,
Jobb tehát, ha tálban marad.

Kappansült körítve

Szeplőt szaporít a kappan
Nem viszi le semmi szappan.

Uborka- és salátafélék

Lúdtalpat kapsz uborkától,
Ne is égy belőle mától.

Torták és édességek

Torta hájat nevel búra:
Biztos a karlsbadi kúra.

Pogácsák és sós sütemények

Pogácsától kézed reszket,
Vegyed tudomásul eztet.

Ürmös és ringató borok

Megmondták az apostolok:
Nem innivalók a borok.

Feketekávé

A fekete török átok —
Dehát úgyis megisszátok.

*

Ím, hát aki mértékkel
szórakozott az étkekkel,
s nem rogyant meg keze-lába,

jöhet a táncoskolába,
Járjuk, mint a szél a pusztán,
fölfriessülünk majd káposztán,
káposztának is a levén,
mint a beduin a tevéen. 16
(E hasonlat egyéni hián,
nem történt, csak a rím mián.)
S ha még fogát feni falánk, —
frissen sül a farsangi fánk,
kívül piros, belül foszlik,
míg a vendég el nem oszlik.
S aki panasszal van bajba',
menjen a sóhivatalba!

Nem teljesen elfelejtett vers, mert egyik része (Ne feledd ...) címen szerepel József Attila Összes művei II. kötetében, a töredékek között. Az újabb kiadás jegyzete (Akadémiai, 1955.) már bősegebb anyaggal utal a vers, illetve töredék eredetére, aminek szövegét a Szabad Nép 1947-es közléséből vették be a kritikai kiadásba.

A most megtalált József Jolán-cikk és a vers teljes szövegének közlése több homályos pontra derít világosságot. Elsősorban az eddig csak részletében ismert vers teljes szövegét adja és egyben azt is bizonyítja, hogy a vers valóban József Attila műve, ahogy erről József Jolán cikke is emlékezik. Ezt támasztja alá az említett cikkhez mellékelt „étlap” nyomtatott szövegének másolata és annak a felirata is. Az étlap formában kiadott vers címlapján a következő felirat olvasható:

Kifőzés

A kis piszkos kosztoshoz
Fogadósné: Luca Ángyi
E helyen kosztol

Inyestmester

Ez utóbbi József Attila kézírásával, tréfás aláírásként szerepel, Luca Ángyi pedig Jolán „fogadósné”-neve.

A vers története a következő:

Amikor Makai Ödön és felesége, József Jolán Hódmezővásárhelyen éltek, Attila is lelátogatott hozzájuk. 1930 nagyszombatján, április 19-én a jómódú Makaiék házi mulatságot rendeztek. A vacsora mellé József Attila írta a tréfás étlapot, amelyet a vendégek derűtségére az ételek mellé tettek. A vacsora időpontja valószínűleg a vers keletkezésének dátuma is. Nyilvánvaló, hogy ennek a tréfás étlapnak töredék része került aztán a balatonszárszói penzió sublódjára, ahogy azt a József Attila Összes művei 1955-ös kiadásának jegyzeteiből és Bányai László visszaemlékezéseiből olvashatjuk. (Négy szemközt József Attilával, 1943.) Bányai szerint azonban a verses étrend hiánytalanul olvasható az említett bútordarabon: József Jolán cikkéből és a mellékelt közölt étlapból azonban kiderül, hogy csak töredéke a teljes tréfás versnek. Bányai azonban az említett mulatságon nem vett részt, ahogy könyvében írja, csak hallott róla és József Attila derűtséget kiváltó művéről.

A teljes szövegű tréfás étlap egyben variáns is, mert a József Attila Összes műveiben közölt részlet két sora ebben nem szerepel. (Messziről jött kedves vendég, hallgasd meg a bölcs intelmét.) Ebből arra lehet következtetni, hogy a szárszói töredék-szöveget később valószínűleg emlékezetből írta le a költő.

Sinka Erzsébet